

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Kennis, macht en moraal : de productie van wetenschappelijke kennis over de economische effecten van migratie naar Nederland, 1960-2005

van de Beek, J.H.

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

van de Beek, J. H. (2010). *Kennis, macht en moraal : de productie van wetenschappelijke kennis over de economische effecten van migratie naar Nederland, 1960-2005* Amsterdam: Vossiuspers - Amsterdam University Press

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

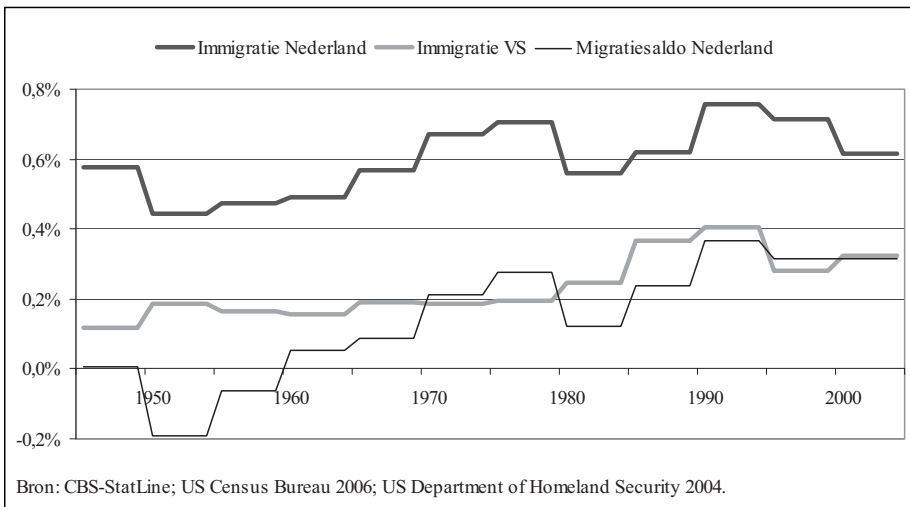
If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <http://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

1 Inleiding: probleemstelling, vraagstelling en onderzoeksoptzet

1.1 Inleiding: probleemstelling & relevantie van het onderzoek

Op 12 februari 2000 verklaarde toenmalig minister voor Grote Steden- en Integratiebeleid Roger van Boxtel in *NRC-Handelsblad*: “Nederland is een immigratieland. Dat is geen keuze, dat is een gegeven. De consequenties daarvan zijn te laat ingezien, formeel zelfs pas sinds 1998”.¹⁰ De minister zei niet hoe lang Nederland naar zijn mening al een immigratieland was. Neemt men echter het migratiesaldo als criterium, dan kan men stellen dat Nederland reeds veertig jaar een immigratieland is.¹¹ Van 1961 tot 2005 overtrof de immigratie structureel de emigratie, met uitzondering van het jaar 1967 toen een milde recessie een remigratie van gastarbeiders in gang zette. Kortom, Nederland is zo beschouwd al vier decennia *de facto* een immigratieland.

Figuur 1.1 Migratiesaldo in Nederland en immigratie naar Nederland & de VS als percentage van de bevolking, vijfjaarlijkse gemiddelden, 1945-2005

Wat omvang betreft is de immigratie bovendien vrij fors. Het vijfjaarlijks gemiddelde van het *migratiesaldo* als percentage van de bevolking schommelde vanaf de jaren zestig tussen circa 0,1% en 0,4% (Figuur 1.1). Het vijfjaarlijks gemiddelde van de *immigratie* als percentage van de bevolking bewoog zich in deze periode tussen 0,4% en 0,8%. Dat is substantieel te noemen, ook als we vergelijken met andere landen: het vijfjaarlijkse gemiddelde van de immigratie als percentage van de bevolking ligt in de periode 1960-2005 in Nederland ongeveer tweeënehalf maal zo hoog dan in de VS.¹²

Door haar relatieve omvang is de migratie naar Nederland een zeer relevant onderwerp voor Nederlandse onderzoekers, dat vanuit verschillende disciplines benaderd kan worden. Het lijkt voor de hand te liggen om migratie – naast andere invalshoeken – ook vanuit een economisch perspectief te bezien. De komst van een immigrant bete-

kent voor het ontvangende land immers dat er een individu aan de bevolking wordt toegevoegd dat op allerlei manieren economisch handelt. Elke immigrant consumeert allerhande producten en diensten. Hij of zij biedt zich aan op de arbeidsmarkt, begint een bedrijf of geniet wellicht een uitkering. Sommige immigranten nemen kapitaal mee uit het land van herkomst en investeren dat in het gastland, andere immigranten maken juist regelmatig een deel van hun inkomen over naar achtergebleven familie en vrienden. Kortom, het ligt voor de hand om de uitwerking van internationale migratie op de economie van het ontvangende land te bestuderen, zeker naarmate het migratiesaldo en de immigratie als percentage van de bevolking hoger zijn en de omvang van migrantenpopulaties toeneemt.

Het is daarom opmerkelijk dat er gedurende een lange periode nagenoeg geen wetenschappelijk onderzoek is gedaan naar de vraag wat migratie in economische zin voor Nederland betekent. Eind jaren zestig, begin jaren zeventig was er vanuit de overheid, het bedrijfsleven en de wetenschap enige tijd interesse voor de economische betekenis van gastarbeid. Het CPB publiceerde in 1972 bijvoorbeeld het rapport *Economische effecten voor Nederland van de werving van buitenlandse werknemers*. Vanaf medio jaren zeventig tot eind jaren tachtig is de wetenschappelijke belangstelling voor de economische effecten van immigratie in Nederland echter gering. De twee belangrijkste WRR-rapporten over immigratie die in die tijd verschenen – *Etnische minderheden* (1979) en *Allochtonenbeleid* (1989) – bevatten bijvoorbeeld geen economische analyse van immigratie.¹³ Rond 1990 neemt de interesse in de economische effecten van immigratie mondjesmaat toe; er verschijnen een aantal studies naar zaken als de arbeidsmarktpositie van immigranten, discriminatie en de relatie tussen migratie en verzorgingsstaat. Vanaf 2000 zien we een intensivering van onderzoeksactiviteiten en komt er ook belangstelling vanuit belangrijke kennisinstituten; de WRR gaat in haar rapport *Nederland als immigratiesamenleving* (2001) voor het eerst in op de economische effecten van migratie en het CPB publiceert – 31 jaar na haar laatste rapport uit 1972 – *Immigration and the Dutch Economy* (Roodenburg et al. 2003).

De productie van kennis over de economische effecten van immigratie vertoont dus een soort golfbeweging; rond 1970 werd er enig onderzoek gedaan naar gastarbeid, vervolgens werd er lange tijd hoegenaamd geen onderzoek gedaan en vanaf de jaren negentig is er weer een toename van onderzoeksactiviteiten die vanaf de eeuwwisseling intensiever wordt. In dit proefschrift wil ik een antwoord geven op de vraag (die dadelijk preciezer zal worden geformuleerd) hoe men dit patroon in onderzoeksactiviteiten kan verklaren in het licht van de aanzienlijke immigratie, de in omvang toenemende immigrantenpopulaties en de daaruit voortvloeiende economische effecten. Deze vraag is om verschillende redenen relevant. In de eerste plaats wordt bij de beantwoording van deze vraag een systematische beschrijving gegeven van de productie van kennis over de economische effecten die immigratie voor Nederland heeft en dat is nog niet eerder gedaan. In de tweede plaats wordt in het proefschrift gepoogd te verklaren hoe de productie van economische kennis over een in Nederland omstreden en normatief beladen onderwerp (immigratie) tot stand is gekomen en welke factoren die kennisproductie hebben beïnvloed. In de derde plaats kan het proefschrift meer in het algemeen bijdragen aan een breder begrip van de processen die aan kennisproductie ten grondslag liggen.

Tenslotte is het proefschrift ook om buitenwetenschappelijke redenen relevant. Het handelt namelijk over een onderwerp dat van maatschappelijk belang is voor Nederland. In een moderne democratie komt beleid tot stand door enerzijds democratische oordeelsvorming in de politieke arena en in publieke fora als de media en anderzijds oordeelsvorming door experts die wetenschappelijk gefundeerde kennis inbrengen. Het belang van expertkennis in de besluitvorming blijkt bijvoorbeeld uit de institutionalisering ervan: de overheid heeft bij wet kennisinstituten en denktanks als het CPB en de WRR ingesteld. Tevens roept de overheid regelmatig adviescommissies in het leven die over bepaald beleid moeten adviseren.¹⁴ Zoals hiervoor is betoogd, werd er door economische experts gedurende de periode van medio jaren zeventig tot eind jaren tachtig nauwelijks kennis gegenereerd ten behoeve van het beleid, terwijl dit vanwege de omvang en het economisch belang van immigratie wel in de lijn der verwachting lag. In een goed functionerende democratie bestaat idealiter een evenwicht tussen oordeelsvorming door experts en democratische oordeelsvorming. In dit proefschrift wordt nagegaan in hoeverre in de onderzochte casus sprake is van een onevenwichtigheid tussen beide vormen van oordeelsvorming en worden de onderliggende processen van kennisproductie onderzocht en verklaard. Indien er sprake is van een dergelijke onevenwichtigheid, kan dit proefschrift helpen om te begrijpen hoe deze onevenwichtigheid is ontstaan. Dat begrip kan mogelijk bijdragen aan het in de toekomst voorkomen van dergelijke onevenwichtigheden (alhoewel de verwachtingen in deze niet te hoog gespannen moeten zijn).

1.2 Centrale onderzoeksvraag

De kernvraag die ik in dit proefschrift wil beantwoorden is hoe men het hierboven geschetste patroon in de productie van migratie-economische kennis kan verklaren. Daartoe heb ik de volgende onderzoeksvraag geformuleerd:

(a) Hoe ontwikkelde zich gedurende de periode 1960-2005 de productie van wetenschappelijke kennis – naar aard en omvang – over de economische effecten van immigratie op Nederland en (b) welke factoren zijn – op welke wijze en in welke mate – op deze ontwikkeling van invloed geweest?

De centrale onderzoeksvraag bestaat uit twee delen. Deel (a) betreft de productie van wetenschappelijke kennis over de effecten van immigratie op de Nederlandse economie, kortweg ‘kennisproductie’. Kennisproductie kan worden opgevat als de afhankelijke variabele en wordt in de volgende paragraaf nader gedefinieerd. Deel (b) betreft de factoren die deze kennisproductie hebben beïnvloed. Deze invloedsfactoren kunnen worden beschouwd als de onafhankelijke variabelen. Het proefschrift komt in essentie neer op een ‘kwalitatieve variabelenanalyse’ (zie §2.2) waarbij met (hoofdzakelijk) kwalitatieve methoden de invloed van een aantal onafhankelijke variabelen op de afhankelijke variabele ‘kennisproductie’ wordt geanalyseerd. De onderzoeksvraag specificert deze onafhankelijke variabelen niet, teneinde geen potentiële verklarende variabelen op voorhand uit te sluiten. In §2.3 en §2.4 worden een aantal onafhankelijke variabelen geselecteerd die naar verwachting de grootst mogelijke verklarende kracht zullen hebben. In hoeverre deze onafhankelijke variabelen daadwerkelijk onafhanke-

lijk zijn van elkaar en van de ‘afhankelijke variabele’ is een punt dat in §2.2 wordt besproken.¹⁵ De operationalisering van de variabelen komt in §2.6 en §2.7 aan bod. Ter onderscheid worden de namen van de (on)afhankelijke variabelen soms **vetgedrukt**.

1.3 Begripsbepaling & object van studie

Het is van belang vast te stellen wat in de centrale onderzoeksvraag bedoeld wordt met *de productie van wetenschappelijke kennis – naar aard en omvang – over de economische effecten van immigratie op Nederland*. Het gaat hierbij om:

(1) *economische effecten*, met andere woorden, effecten op de economie: kennis over andere effecten van immigratie (bijvoorbeeld sociale effecten) blijft buiten beschouwing;

(2) *effecten op Nederland*, ofwel kennis over effecten op andere entiteiten (bijvoorbeeld immigranten of de landen van herkomst) wordt alleen in de analyse betrokken voorzover relevant voor het begrip van de productie van kennis over de effecten op de Nederlandse economie. Onder deze effecten op de Nederlandse economie worden onder andere begrepen: effecten op de arbeidsmarkt (bijvoorbeeld op de loonontwikkeling); effecten op de herverdeling tussen bevolkingsgroepen en productiefactoren, positieve respectievelijk negatieve externe effecten (bijvoorbeeld een toename van culturele dynamiek respectievelijk congestie) en macro-economische effecten (bijvoorbeeld op de economische groei en de betalingsbalans);

(3) *immigratie*, waaronder verstaan wordt de vestiging van niet-ingezetenen in Nederland, ongeacht het migratiemotief;

(4) *wetenschappelijke kennis*, waarmee wordt bedoeld kennis over het in de voorgaande drie punten gedefinieerde onderwerp in één van onderstaande categorieën:

- I Wetenschappelijke onderzoek zijnde (a) uitgaven gepubliceerd bij een wetenschappelijke uitgever; (b) artikelen in een *refereed journal*; (c) proefschriften.
- II Gevraagde en ongevroegde beleidsadviezen zijnde (a) (on)gevraagd advies uitgebracht door, of geschreven in opdracht van een aan de overheid gelieerd kennisinstituut zoals CPB, SCP, CBS, WRR, SER, etc. (b) beleidsadvies of beleidsonderzoek uitgebracht door of geschreven in opdracht van de nationale overheid (ministeries, etc.) (c) overig toegepast onderzoek dat beoogt bij te dragen aan debat en beleid en (i) pretendeert een zekere mate van wetenschappelijke kwaliteit en systematiek te bezitten en (ii) een beleidsanalyse en/of beleidsaanbevelingen omvat.¹⁶

(5) *aard en omvang*: (a) met omvang wordt het aantal documenten bedoeld dat in Nederland is geproduceerd over de effecten van immigratie op de Nederlandse economie volgens de in de voorgaande punten gegeven definitie. (b) Met aard wordt in de eerste plaats de in punt (4) gegeven typologie bedoeld en verder wordt de aard gegeven door karakteristieken als de totstandkoming, de inhoudelijke hoofdkenmerken en de receptie van de documenten.

(6) *productie van kennis*, dat wil zeggen, de analyse beperkt zich niet alleen tot de eindproducten – de documenten die worden geproduceerd – maar omvat ook om het proces van kennisproductie en de daarbij betrokken actoren (de kennisproducenten, dat wil zeggen de betrokken onderzoekers en kennisinstellingen). Als in het proefschrift kortweg wordt gesproken van ‘kennisproductie’ dan wordt daarmee bedoeld de hier

gedefinieerde ‘productie van wetenschappelijke kennis over de economische effecten van immigratie naar Nederland’.

Op basis van deze definitie zijn een aantal documenten geselecteerd (zie §2.7.1). Deze documenten worden in het vervolg aangeduid met de term ‘kerndocumenten’. In Tabel 2.2 is een lijst met de kerndocumenten opgenomen.

1.4 Periodisering

De onderzoeksperiode loopt van 1960 tot 2005. Het beginjaar is gekozen omdat Nederland vanaf 1961 een immigratieland was als men het migratiesaldo als criterium neemt. Het eindjaar is gekozen om een aantal belangrijke ontwikkelingen binnen de onderzoeksperiode te laten vallen en het onderzoek zo actueel mogelijk te laten zijn. Ten behoeve van de analyse is de onderzoeksperiode in vier deelperiodes onderverdeeld, namelijk 1960-1980, 1980-1990, 1990-2000 en 2000-2005. Deze perioden worden aangegeven met de Romeinse cijfers I t/m IV. Deze periodisering is gebaseerd op een aantal belangrijke koerswijzigingen in het immigratiebeleid en komt ruwweg overeen met periodisering in een aantal andere studies over immigratie en migratiebeleid.¹⁷

Bij deze periodisering zijn de volgende kanttekeningen te plaatsen. In de eerste plaats is de periodisering een analytisch hulpmiddel en geen sjabloon dat over de werkelijkheid gelegd moet worden. De overgangen tussen de periodes zijn niet scherp, maar verlopen geleidelijk. Om dit tastbaar te maken: een belangrijk document als het WRR-rapport *Allochtonenbeleid* (1989) is geen breekpunt, maar markeert slechts een ontwikkeling die zich in periode II – vóór het verschijnen van het rapport – inzette en zich in periode III – na het verschijnen van het rapport – doorzette. Om die reden is bewust gekozen voor periodes die samenvallen met (halve) decennia en bovendien ook een begin- en eindjaar gemeenschappelijk hebben.

In het licht van het voorgaande wordt de tijdas – ondanks het aanbrengen van de vier intervallen – steeds opgevat als een continuüm. Ontwikkelingen binnen periodes kunnen niet worden losgezien van ontwikkelingen in eerdere periodes, waarbij uitdrukkelijk ook de periode 1945-1960 wordt meegeteld. Eerder opgedane ervaringen en ideeën en eerder geproduceerde kennis hebben hun invloed op de kennisproductie in latere periodes. Er is dus sprake van een zekere mate van terugkoppeling van de kennisproductie op de onafhankelijke variabelen. Daarnaast hebben de onafhankelijke variabelen elk een eigen dynamiek en werken ze soms op elkaar in. Op die manier ontstaat een subtiel spel van wederzijdse afhankelijkheid, waarbij ontwikkelingen in de ene variabele gerelateerd zijn aan vergelijkbare ontwikkelingen in de andere variabele, die echter in de tijd ten opzichte van elkaar verschoven kunnen zijn (zie ook §2.2). In dit proefschrift vormt de bovenstaande periodisering echter het analytische hulpmiddel om ontwikkelingen op een adequate manier in de tijd te kunnen plaatsen, omdat een te fijnmazige en naar variabelen gedifferentieerde periodisering de helderheid van de analyse niet ten goede zou komen.

1.5 Deelvragen

De onderzoeksvraag valt uiteen in de volgende deelvragen:

1. *Welke onafhankelijke variabelen zijn af te leiden uit de bestaande literatuur over kennisproductie?*
2. *Welke ontwikkeling had elke onafhankelijke variabele gedurende de gehele onderzoeksperiode?*
3. *Welke ontwikkeling naar aard en omvang had de afhankelijke variabele kennisproductie in elke deelperiode?*
4. *In welke mate en op welke wijze waren per deelperiode de onafhankelijke variabelen van invloed op aard en omvang van de kennisproductie?*

De antwoorden op de deelvragen vormen samen het antwoord op de centrale onderzoeksvraag. Verder structureren de deelvragen het proefschrift. Dit wordt in §1.6 nader toegelicht.

1.6 Hoofdstructuur van het proefschrift

Het proefschrift is onderverdeeld in vier delen. In DEEL I wordt de onderzoeksoepzet uiteengezet. Naast deze inleiding bevat dit deel een hoofdstuk waarin de theoretische en methodologische aspecten van het onderzoek aan bod komen. In dit hoofdstuk worden een aantal onafhankelijke variabelen afgeleid uit de bestaande metaliteratuur over het Nederlandse onderzoek naar immigratie en integratie (*deelvraag 1*). Op basis daarvan wordt een heuristisch model ontwikkeld. Daarnaast worden in dit hoofdstuk methodologische aspecten als de verzameling van data en de operationalisering van de variabelen uiteengezet. DEEL II bevat drie contexthoofdstukken, waarin een belangrijk deel van de daadwerkelijke operationalisering van de onafhankelijke variabelen plaatsvindt. Dit gebeurt door de ontwikkeling van elke onafhankelijke variabele te beschrijven (*deelvraag 2*). Om overlap te voorkomen zullen verschillende onderling samenhangende variabelen steeds in één hoofdstuk behandeld worden teneinde de variabelen in samenhangende en leesbare betogen te presenteren. In DEEL III staat de kennisproductie centraal. In vier hoofdstukken worden per periode een aantal kerndocumenten beschreven en aan een inhoudsanalyse onderworpen (*deelvraag 3*). Interviews met de betrokken kennisproducenten spelen in de analyse een belangrijke rol. Verder wordt aan het eind van elk hoofdstuk per periode nagegaan in hoeverre de verschillende onafhankelijke variabelen het kennisproductieproces in de betreffende periode hebben beïnvloed (*deelvraag 4*). In DEEL IV wordt door een vergelijkende analyse van de verschillende periodes de invloed van de verschillende onafhankelijke variabelen vastgesteld en wordt zodoende de centrale onderzoeksvraag beantwoord.